

## POJEM TOLERANCIE A NETOLERANCIE

PhDr. Imrich Vašečka, Ph.D

DRAFT

Září 2015

Od diskriminácie je potrebné odlišiť situácie, ktoré sa na ňu podobajú a ktoré niektorí ľudia vnútorne pociťujú ako diskrimináciu. Ide o situácie, kedy odopierame prístup k určitým hodnotám a zdrojom čisto na základe individuálnych znakov a v súlade so zákonom. V tejto súvislosti je potrebné objasniť niektoré aspekty pojmov *tolerancia* a *intolerancia*.

### Tolerancia

Termín *tolerancia* pochádza z latinčiny a mal podobu *tollere*. Pôvodne tento termín mal podľa R. Palouše (1995) význam uniesť bremeno, niesť ho. Odvozené sloveso *tolerare* má trojaký význam:

- znášať, trpieť, „unášať“;
- zniesť, vydržať, neklesať, uhájiť, „přestát“;
- udržiavať, zachovávať, „zakoušet“.

S týmto pojmom sa spájajú rôzne významy v oblastiach politiky, kultúry, etiky, medicíny, techniky a pod. a preto je tento pojem ťažké presne vymedziť. Je ale možné pokúsiť sa aspoň o rámcové vymedzenie.

Podľa poľskej encyklopédie Nowa Encyklopedia Powszechna (Nowa..., 1996) toleranciou rozumieme:

- V technike rozsah prípustnej nepresnosti.
- V medicíne prispôsobenie sa organizmu prijímanej dávke substancie - lieku. Toto prispôsobenie núti lekára zvýšiť dávku, aby bola účinná. Takáto tolerancia sa môže týkať aj liekov podobných, s ktorými sa organizmus ešte nestretol.
- V imunológii stav, kedy organizmus nereaguje imunitnou reakciou na antigén, ktorý organizmus identifikoval ako taký, ktorý je potrebné akceptovať.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Podnetné pre nás môže byť, že v mechanizme vzniku imunologickej tolerancie hrajú významnú úlohu genetické faktory. Od aktívnej tolerancie treba odlišiť situáciu, kedy imunitný systém je neaktívny pre vyčerpanie svojich možností, alebo pre geneticky podmienené neodpovedanie. Imunitná tolerancia voči vlastným tkanivám sa vytvára počas plodového života. V tom období je ale možné vytvoriť imunitnú toleranciu aj k cudzím antigénom, ak dôjde k prekonaniu prirodzenej izolácie organizmu od vonkajšieho prostredia.

- V spoločnosti uvedomelý súhlas s vyznávaním a hlásaním názorov, ktoré sú odlišné od našich a s voľbou spôsobu života, ktorý neaprobujeme, ale ktorý tí iní považujú za správny. Tolerancia potom znamená rezignáciu z násilia, ako prostriedku, ktorým možno vplývať na postoje iných ľudí. Výnimkou sú situácie, keď tieto postoje ohrozujú bezpečnosť a majetky iných osôb (tolerancia sa teda netýka zlodejov, vrahov a pod., týka sa ale takých deviácií, ktoré možno považovať za súkromnú vec ľudí) a keď ide o správanie ľudí, ktorým nie je priznaná schopnosť plne sa orientovať vo význame svojich činov.

V rôznych iných slovníkoch a encyklopédiách sa v súvislosti s toleranciou hovorí tiež o tolerancii intelektuálnej (úcta k odlišným názorom a umožnenie prezentovať ich), tolerancii náboženskej (právo prijímať alebo odmietat' vieru a náboženské praktiky rôznych náboženstiev a vyznaní), tolerancii morálnej (ak sú rešpektované základné morálne normy sú legitímne rôzne životné štýly, postoje, zvyky, obyčaje).

Problém sa začína vtedy, keď sa snažíme určiť to, čo do tolerancie nepatrí (napr. protispoločenská činnosť, činnosť sociálne patologická) a keď sa snažíme odvolávať na kritériá, podľa ktorých chceme hodnotiť názory, postoje a činy ľudí (napr. základné morálne normy, pozitívne spoločenské hodnoty a pod.). Chápanie pojmu *tolerancia* prostredníctvom hodnotiacich a nejednoznačných pojmov môže byť nebezpečné, pretože v konečnom dôsledku vedie k praxi netolerancie. Zdalo by sa preto, že vhodnejšie ako hodnotiace definície sú definície iného typu.

#### O tolerancii môžeme hovoriť v troch významoch:

1. Keď hovoríme o tolerancii hovoríme podľa Radima Palouše (1995) o *znášanlivosti*. Tolerancia sa v tomto význame pociťuje ako láskavé či dokonca blahosklonné pripúšťanie postojov, názorov alebo chovania človeka či ľudí odlišného založenia. Najbežnejšie významové určenie je teda poznamenané prevahou trpnosti, pasivity. Znášame odlišnosť, nevnučujeme vlastné, nerozčulujeme sa nad odlišnosťou iných, strpíme odlišnosť iných ľudí.

2. R. Palouš hovorí ale aj o modernom chápaní pojmu tolerancia. Tolerantný človek poníma podľa neho vlastnú pravdu ako niečo, čo pripúšťa existenciu aj iných názorov, pripúšťa, že k pravde možno dospieť aj z iných východísk, a že aj vlastné stanovisko je dobovo a situačne podmienené. Možno k tomu dodať, že v tomto význame ide o *rešpekt a kultúrnu senzitivitu*. Tolerantný človek priznáva iným ľuďom právo na odlišnosť, rešpektuje odlišnosť, je kultúrne senzitívny a schopný reflektovať vlastné aj odlišné stanovisko.

3. V treťom význame tolerancia znamená *dôveru*, ktorá je predpokladom pre schopnosť spolupracovať s odlišnými ľuďmi, spolupracovať s odlišnosťou. Tolerantní ľudia sú schopní vzájomnej spolupráce napriek svojej odlišnosti, pretože sa nielen znášajú a rešpektujú, ale si aj dôverujú. Toto chápanie tolerancie súvisí s občianskym ponímaním sociálnej kontroly A. Hirnera (Hirner, 1972).<sup>2</sup>

Dodajme k tomu, že tieto tri vymedzenia tolerancie sú značne rozdielne vo svojich dôsledkoch.

Prvý znamená, že znášame, strpíme odlišnosť, pripustíme ju ako možnú a legitímnu. Strpenie odlišnosti môže mať ale okrem pasívnej, trpnej polohy aj podobu aktívnu. Pri aktívnom strpení odlišnosti komunikujeme, že odlišné správanie či iné prejavy odlišnosti nám vadia, sme však ochotní odlišnosť za určitých podmienok strpieť. Tolerancia v prvom význame je zárukou statickej koexistencie, čo znamená, že šanca na rovnocennú odlišnosť nie je veľká – dávame najavo, že vo svojej láskavej nadradenosti strpíme odlišnosť, že máme na to, na rozdiel od toho, ktorého chovanie unášame. Ide o postoj, ktorý garantuje slobodu, ktorá neobmedzuje slobodu iných.

Druhé vymedzenie tolerancie priznáva iným ľuďom právo na rovnocennú odlišnosť, na odlišné a rovnocenné názory a činnosť. Takáto tolerancia akceptuje odlišnosť bez podmienok či výhrad. Ide o toleranciu v zmysle rešpektu odlišných hodnôt, správania sa a pod. Je preto východiskom pre kultúrnu senzitivitu, sebareflexiu a pod..

V treťom význame ide o toleranciu v zmysle spolupráce a utvárania spoločne zdieľaného a spoločne utváraného spoločenstva. Predpokladom takto chápanej tolerancie je vzájomná dôvera a porozumenie. Spolupráca, ktorá je chápaná ako výmena tovarov, služieb, myšlienok a pod. je možná iba medzi odlišnými, ktorí si dôverujú.

Tolerancia sa v spoločnosti prejavuje nestigmatizovaním, nediskrimináciou a neprenasledovaním.

- Nestigmatizujeme ľudí ako členov nejakej skupiny (napríklad nehovoríme že pána Khona síce nepoznáme, ale určite je vychytralý, lebo oni sú všetci takí) a človeka s ktorým sme v kontakte dokážeme zbaviť kolektívnej stigmy a jednať s ním bez tejto príťaže (napríklad, keď jednáme s Rómom, ktorého osobne nepoznáme, tak ak sme človek tolerantný,

---

<sup>2</sup> Toto ponímanie sa spája s jedným problémom – ťažko niekedy odlíšiť toleranciu a intoleranciu, ktorá má podobu „misijného“ vnucovania svojho stanoviska, ak zároveň nerešpektujeme odlišnosť. Ako príklad nech poslúži „prinavracanie“ „divochov“ a pohanov na kresťanskú vieru často aj násilím, ale v tej najlepšej viere, pretože ak ostanú pohanmi, hrozí im večné zatratenie.

tak si uvedomujeme, že v majoritnom sociálnom prostredí v ktorom žijeme je množstvo stereotypov ktoré sa týkajú Rómov, my o nich vieme, pripúšťame, že v nejakom zmysle tiež môžeme byť ich nositeľmi a v kontakte s týmto človekom by sme ich mať pod kontrolou).

- Nediskriminujeme a nereagujeme diskrimináciou na situácie, kedy určití ľudia neplnia funkčné požiadavky spojené s ich sociálnou pozíciou, resp. porušujú platné sociálne normy. Dokážeme dať týmto ľuďom novú šancu. Nová šanca je pochopiteľne adekvátna situácii, ktorú neplnením svojej role vytvorili, podstatné je ale to, aby novú šancu dostali. Napríklad, ak nejakí ľudia chronicky a napriek upozorneniam a prípadnej sociálnej práci s nimi neplatia nájomné, tak neostáva nič iné ako ich vystáhnúť. To ale neznamená, že im viac nebudeme venovať žiadnu pozornosť a že uzavrieme pred nimi reálnu možnosť opätovne získať slušné ubytovanie.

- Neprenasledujeme, nedovoľujeme, aby sa prejavili perzekučné schémy a uplatnilo perzekučné myslenie.

### **Netolerancia**

Keď hovoríme o intolerancii, hovoríme o nej v dvoch významoch:

1. Ako o negatívnom a arbitrálnom postoji, ktorý je tvorený súborom predsudkov. Opiera sa na nekompletných a falošných informáciách, je nadmerne zjednodušený, často nelogický, strnulý a neobyčajne odolný voči zmenám.

2. Ako o sociálnej činnosti, ktorá je spojená so sociálnou kontrolou s cieľom posúdiť plnenie predpísaných či očakávaných postupov, znalostí, krátko povedané *funkčných požiadaviek*, ktoré súvisia s danou sociálnou pozíciou a plnením súvisiacej sociálnej role alebo s fungovaním nejakého sociálneho systému, organizácie či inštitúcie.

Obidva chápania intolerancie spolu úzko súvisia, ak ide o kontrolu činnosti stigmatizovanej osoby, alebo organizácie či inštitúcie. Kontrola sa môže uskutočniť tendenčne a celý proces spolu s jeho výsledkom môže byť diskriminujúci. V takom prípade ide o dôsledok pôsobenia predsudkov a to je o intolerancii v jej prvom význame.

Každodenná skúsenosť a pohľad do dejín naznačujú, že netolerancia, ako súbor predsudkov, sa prejavuje:

- konformizmom (čiže podliehaním názorom, ktoré sú v danej spoločnosti záväzné) a s tým súvisiacou tendenciou k stigmatizácii odlišných,
- diskrimináciou,

- perzekúciou, čiže tendenciou hľadať obetného baránka a postupovať voči nemu v súlade s niektorou z perzekučných schém.

Hľadanie „obetných baránkov“ spočíva v tom, že spoločnosť, jej časť, zaťaží inú časť spoločnosti - obetného baránka, zodpovednosťou za to, čo neurobil. Obetným baránkom sa skupina (jednotlivec ak funguje ako symbol skupiny) môže stať vtedy, keď:

- Provokuje svojim správaním (a niekedy iba tým, že existuje) nechť a antipatiu prostredia (nerešpektovaním noriem v spoločnosti, aroganciou, provokovaním závidia) (majorita si hľadá dôvod pre uvoľnenie svojich frustrácií, obáv, verí, že tým zažehná nebezpečie, hľadá viníka, ktorého možno urobiť zodpovedným za nešťastia).

- Vydeľuje sa ako člen menšinovej skupiny, resp. takto ho vydeľuje prostredie.

- Prezентuje svoju bezmocnosť (neschopnosť či nechť brániť sa, čo sa považuje za slabosť).

- Rastie miera súhlasu spoločnosti s prenasledovaním (obyčajne v ekonomických, politických či ideologických krízach - Hitler, Stalin, McCarthy).

S týmito prejavmi netolerance súvisia aj *obťažovanie* a *šikana*. Ich funkciou je stále znova a znova potvrdzovať, často rituálne, ponížujúcu sociálnu pozíciu ľudí / skupiny, ktorým je prisúdený znak inakosti.

Od týchto prejavov netolerance treba odlišiť *znevýhodnenie*.

## **Literatúra**

Hirner, A. 1972. Sociálna kontrola. Bratislava, VÚPSV.

Nowa..., 1996. *Nowa Encyklopedia Powszechna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Palouš, R., 1995. Poznámky k problému tolerance. Pp. 240-245. In: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*. Praha: Akademie. K vydání připravil prof. PhDr. Milan Machovec, DrSc.